

Νίκος Καζαντζάκης

Στην ιστορία της παγκόσμιας λογοτεχνίας

για ένα κολοσσιαίο σύγχρονο έπος, έργο υψηλής σύλληψης και φιλόδοξων ιδεολογικών και φιλοσοφικών στόχων, πληθωρικό και άριστο, με καταγλιό εικόνων, μύθων και θεμάτων. Η δημιουργική μετάφραση του Kimon Friar στα αγγλικά έκανε γνωστό το έργο αυτό στο εξωτερικό, όπου γνώρισε αρεκτή επιτυχία, μεταφρασμένο στη συνέχεια σε αρκετές γλώσσες.

Όπως η μορφή του Οδυσσέα, αντίστοιχα αρχετυπικοί είναι οι πρωταγωνιστές των θεατρικών του έργων, εμπνευσμένων από την αρχαία, δυζαντινή και νεώτερη ιστορία, τη μυθολογία, τη χριστιανική και λαϊκή παράδοση: Ο πρωτομάστορας, Νικηφόρος Φωκάς, Χριστός, Οδυσσέας, Μέλισσα, Ιουλιανός ο Παραβάτης, ο Καποδίστριας, Σόδομα και Γόμορρα, Προμηθέας, Κούρος, Χριστόφορος Κολόμβος, Κωνσταντίνος Παλαιολόγος, Βούδας. Παρά τη δραματική τους μορφή, οι σκηνικές τους αρετές είναι περιορισμένες: πρόκειται για κείμενα προορισμένα από τον δημιουργό τους να αναπτύξουν διαλογικά τα κύρια θέματα που τον απασχολούν.

Σε όλο του το έργο δύο είναι οι βασικοί τύποι ηρώων που καθορίζουν τόσο τη θεματική του όσο και την ανάπτυξη των ιστοριών του: από τη μια ο ήρωας, ο υπεράνθρωπος, από την άλλη ο απλός, καθημερινός άνθρωπος, ο λαός. Ο πρώτος ηγείται, ανοίγει δρόμους, θυσιάζεται για τις ιδέες του, ο άλλος, συνήθως ως συλλογικό υποκείμενο, ως χορός στις τραγωδίες του, ακολουθεί, διαστάζει, ματαιώνει τα μεγάλα σχέδια από φόβο και αντίδραση. Στον πρώτο, ενυπάρχουν δύο φαινομενικά αντίπαλες ροπές, που μάχονται απεγνωσμένα και ενσαρκώνονται με δύο διαφορετικούς ήρωες: τον άνθρωπο της δράσης και τον ασκητή ή άγιο, χαρακτηριστικά όχι παθητικό αλλά, αντίθετα, αγωνιστή της πίστης του, στην προσπάθειά του να υποτάξει τη χοϊκή του πλευρά. Συχνά οι δυο τους ενσαρκώνονται στο ίδιο πρόσωπο και η πάλη τους είναι οδυνηρή, ενώ το κυρίαρχο θέμα είναι η υπαρξιακή αγωνία και η αντιμετώπιση του θανάτου.

Το στοιχείο αυτό γίνεται ιδιαίτερα φανερό στα μυθιστορημάτα του. Έργα μεγάλων συγκρούσεων, με έντονα ηθικά διλήμματα, ανθρώπινους χαρακτήρες έξω από το μέτρο, ακραίους, αρχετυπικούς, συχνά καταπιεσμένους από τη βιοθεωρία του δημιουργού τους. Το πεζογραφικό του έργο αντλεί την πνοή του από τα διδάγματα των μεγάλων ρεαλιστών συγγραφέων του 19ου αιώνα. Παρά τα κάποια ελαττώματά του (όπως είναι για τον σύγχρονο αναγνώστη η εξεζητημένη γλώσσα και η πολύ φανερή υποστήριξη των ιδεών του, αυτή η μεταφυσική διάσταση της σκέψης του που τον απομάκρυνε από τη διωματική της αφετηρία), φανερώνει με-

Μάιος 1957. Ο Νίκος Καζαντζάκης και η γυναίκα του Ελένη στην πρεμιέρα της ταινίας «Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται» στο Διεθνές Φεστιβάλ Κινηματογράφου στις Κάννες. Αριστερά του, η Μελίνα Μερκούρη και ο Ζυλ Ντασσέν. Δεξιά του, ο Κίμων Φράιερ. Ανάμεσά τους (με παπιγιόν) ο Ladislav Kijano

γάλη περιγραφική δύναμη, με συναρπαστικές εικόνες και ωραία κίνηση του πλήθους, μαζί με μερικούς ανεπανόληπτους ήρωες, όπως ο ομώνυμος διονυσιακός πρωταγωνιστής στο *Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά* (1946). Την Κρήτη των παιδικών του χρόνων και τη μορφή του πατέρα του αποτύπωσε στο *Ο καπετάν Μιχάλης* (1953), με θέμα τους αγώνες των Κρητικών για την απελευθέρωση της πατρίδας τους: ο υπότατος, όμως, του βιβλίου «Ελευθερία ή θάνατος» αντιστρέφεται στον «μηδενιστικό ηρωισμό» της ελεύθερης επιλογής του ηρωικού θανάτου. Με το *Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται* (1954) άρχισε να αναπτύσσει στην αφηγηματική πεζογραφία του τον προβληματισμό του γύρω από βασικές έννοιες της χριστιανικής θρησκείας, προβληματισμό που τον οδήγησε στα άκρα στο *Ο τελευταίος πειρασμός* (1955), προκαλώντας την αντίδραση τόσο της Καθολικής όσο και της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Από μια άλλη σκοπιά επιστρέφει στο ίδιο ευρύτατο θέμα με την αφήγηση της ζωής του Αγίου Φραγκίσκου της Ασίζης στο *Ο Φτωχούλης του Θεού* (1956). Τέλος, *Οι αδερφοφάδες* (1963), έργο εμπνευσμένο από τον εμφύλιο πόλεμο, μαζί με μερικά ακόμη ελάσσονα κείμενα συμπληρώνουν την απαρίθμηση του έργου του.

Συχνά αποζητούσε τη δημιουργική απομόνωση, ενώ άλλοτε βρισκόταν στο προσκήνιο με δημόσιες δραστηριότητες (1919-20 διευθυντής στο υπουργείο Περιθάλψεως, 1945 ίδρυσε τη Σοσιαλιστική Εργατική Ένωση και για δύο μήνες έγινε υπουργός άνευ χαρτοφυλακίου στην κυβέρνηση Σοφούλη). Η υποψηφιότητά του για την Ακαδημία Αθηνών και για το βραβείο Νόμπελ πολεμήθηκε στη χώρα μας από συντηρητικούς και αντιδραστικούς πολιτικούς και καλλιτεχνικούς κύκλους

αφηγηματικής του φωνής. Αν, τώρα, αναλογιστούμε και την αγωνιώδη πνευματική πορεία του με τα άλματα και τις παλινωδίες και συνυπολογίσουμε το ότι θέλησε να μοιλάσει τη λογοτεχνία μας με μία ιδεολογική και φιλοσοφική διάσταση πρωτοφανή για τον τότε στενό ηθογραφικό της ορίζοντα, σίγουρα αντιλαμβανόμαστε ότι υπήρξε για την πνευματική μας ζωή μια από τις μεγάλες μορφές αυτού του αιώνα.

* Η Έρη Σταυροπούλου είναι Επίκουρος καθηγήτρια Νεοελληνικής Φιλολογίας στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών

Ο Νίκος Καζαντζάκης και η δεύτερη γυναίκα του Ελένη στο σπίτι τους – το επιλεγόμενο «Κουκούλι» – στην Αντίμπ στη Νότια Γαλλία (1954)

Ο τάφος του Νίκου Καζαντζάκη – στον ενετικό προμαχώνα Μαρτινέγκο στο Ηράκλειο Κρήτης – με τη φράση «Δεν ελπίζω τίποτα, δεν φοβάμαι τίποτα, είμαι λεύτερος»

Ο Νίκος Καζαντζάκης μπροστά στον γοτθικό καθεδρικό ναό του Αγίου Νικολάου στην Αμμόχωστο, στις 19 Μαΐου 1926.

ΑΥΡΙΟ
Σπύρος
Μαρινάτος